

Marianne den Otter en Anje Ros

Passend omgaan met uitdagend gedrag door autonomieontwikkeling

Binnen het Samenwerkingsverband PO de Meierij is in 2018 het NRO-project 'Passend omgaan met uitdagend gedrag: benutten van Good Practices' gestart. In dit project zijn bruikbare praktijken verzameld van leerkrachten die in staat zijn om uitdagend gedrag zoveel mogelijk te voorkomen. Videobeelden, reflecties en een portret van deze leerkrachten zijn geplaatst in een digitale leeromgeving. Het kader met de psychologische basisbehoeften autonomie, competentie en sociale verbondenheid van de zelfdeterminatietheorie is in de leeromgeving gebruikt om de voorbeelden te duiden.

In dit artikel richten we ons op de pijler autonomieontwikkeling en bieden we IB'ers een handreiking om leerlingen en leerkrachten passend te ondersteunen bij uitdagend gedrag in de groep.

Autonomieontwikkeling

Autonomieontwikkeling gaat over het bevorderen van zelfstandigheid en het stimuleren van eigen initiatief en verantwoordelijkheid bij leerlingen. Het omvat een gevoel van eigenaarschap over je gedrag en hangt nauw samen met intrinsieke motivatie (Ros, Castelijns, Van Loon, Verbeeck, 2020). Als leerlingen uitdagend gedrag vertonen, ligt daar vaak een ontwikkelingsvraag onder: wat heeft deze groep of leerling nodig om eigen verantwoordelijkheid, keuzes en beslissingen te nemen?

Bij het ontwikkelen van autonomie

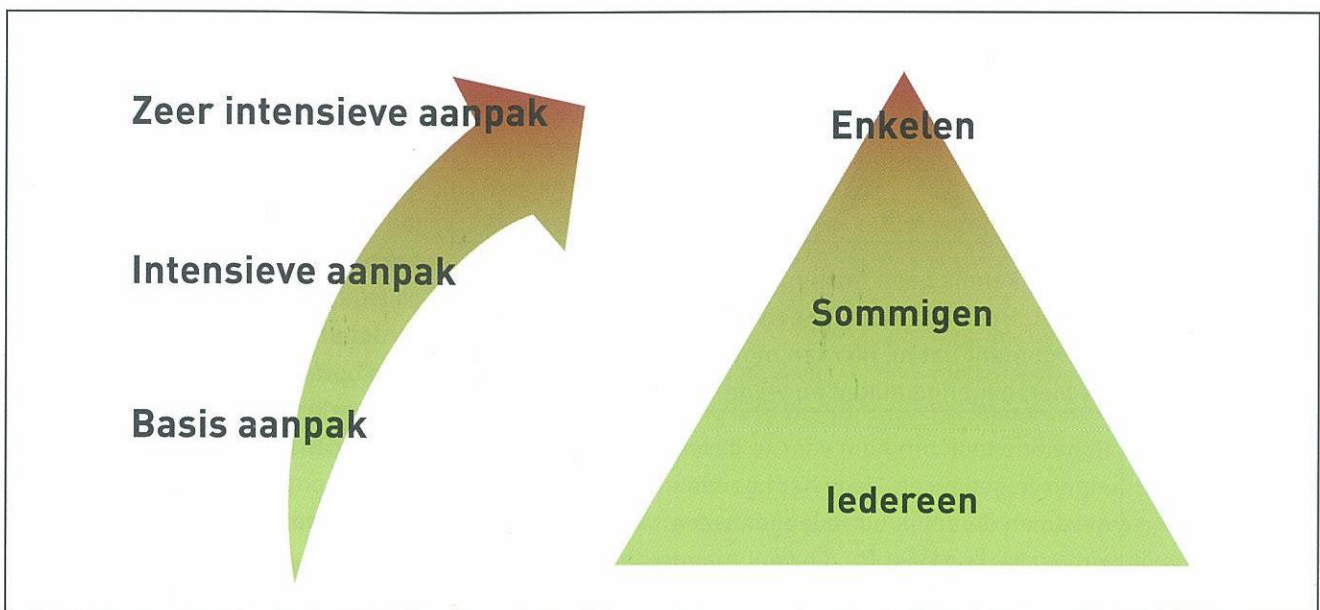
gaat het erom dat leerlingen zelf keuzes kunnen maken, zodat ze voelen dat ze invloed kunnen hebben op wat ze leren en dat ze de zin van het leren inzien. De leeractiviteit moet nuttig of belangrijk zijn voor de leerling.

Het gaat er dus om dat leerlingen betekenisvol leren. Dat wil zeggen dat ze leren omdat ze zelf iets willen weten en niet om te voldoen aan verwachtingen van anderen, om een ander te plezieren of uit angst voor negatieve consequenties. De IB'er en leerkrachten kunnen bij iedere leeractiviteit mogelijkheden verkennen om

leerlingen zelf keuzes te laten maken, bijvoorbeeld door hen - binnen bepaalde kaders - eigen leerdoelen te laten stellen en ze hierbij te ondersteunen. Op deze wijze kunnen leerkrachten de intrinsieke motivatie van leerlingen versterken.

Digitale leeromgeving

Veel scholen werken in een continuüm van interventies in 'basiskwaliteit, basisondersteuning en extra ondersteuning', te representeren als het Three-tiered Response to Intervention model. Als intern begeleider kan je

Jimerson, Burns & Van der Heyden, 2015

autonomieondersteuning op deze drie niveaus uitwerken. Een goede basiskwaliteit in preventieve ondersteuning kan de mate van een (zeer) intensieve aanpak verminderen. Daarbij is het belangrijk om de autonomieontwikkeling, in samenhang met het bevorderen van een goede relatie met de leerling en veiligheid in de groep (sociale verbondenheid) en het bieden van structuur en ondersteuning (competentie) te realiseren. Deze tezamen leiden tot het tegemoet komen aan de fundamentele basisbehoeften voor iedere leerling.

Werken met beeldopnamen

Aan het NRO-project hebben 12 leerkrachten als goed voorbeeld deelgenomen. Bij hen zijn beeldopnamen gemaakt in de groep. Vanuit de beelden zijn de succesfactoren om passend om te gaan met uitdagend gedrag geanalyseerd. Deze zijn uitgewerkt als checklist bij de pijlers **autonomie**,

competentie en **sociale verbondenheid**, waarvan in dit artikel de eerste wordt uitgewerkt. Als IB'er kun je de leerkrachten ondersteunen en professionaliseren bij het bieden van autonomie aan hun leerlingen. Het voorkomen of verminderen van uitdagend gedrag start bij het zorgvuldig signaleren van het waarneembare gedrag en de mate van autonomie, waarbij de checklist autonomieondersteuning (zie blz 13) een hulpmiddel is.

Op het signaleren en waarnemen van het gedrag volgt een interpretatie. Welke betekenis geeft een leerkracht aan dit gedrag: wordt het gezien als probleem- of uitdagend gedrag, of als onvermogen en een onderliggende ontwikkelvraag bij de leerlingen? Door het niet gewenst gedrag in autonomie te interpreteren als een onvermogen wordt de leerkracht uitgedaagd om de eigen onderliggende ontwikkelvraag helder te krijgen. Op basis daarvan kan ze eigen

leerdoelen en gewenste leerresultaten formuleren. Ook kun je als IB'er met videofragmenten uit de klas samen met leerkrachten reflecteren op de mate waarin autonomie geboden wordt door een video-interactieanalyse te maken met elkaar en daaruit leer- en ontwikkeldoelen af te leiden. Je kunt hierbij leerkrachten individueel begeleiden of als een lerend team.

Reflecties op het handelen

In het NRO-project hebben we de voorbeeldleerkrachten ook gevraagd om te reflecteren op een situatie waarin sprake is van uitdagend gedrag met behulp van het **STARR-reflectiemodel**: situatie, taak, acties, resultaten, reflectie. Hiermee reflecteert een leerkracht op de relatie tussen de leerdoelen van de leerling in autonomieontwikkeling en de effectiviteit van het eigen professionele handelen.

Een voorbeeld:

STARR	
1. Situatie	R. mag kennis gaan maken op zijn nieuwe middelbare school. Hiervoor moet hij een presentatie maken. Op het moment dat hij hieraan moest gaan werken, wilde hij niet, begon te huilen en wilde niet meer opstaan.
2. Taak	Ik had de taak om hem voor te bereiden op wat er stond te gebeuren, door hem goede informatie te geven en duidelijk uit te leggen wat er van hem werd verwacht. Ik moest R., die veel moeite heeft met nieuwe situaties, ondersteunen bij het maken van keuzes, om deze op een goede manier te volbrengen.
3. Actie	Ik heb hem een week voordat de uitnodiging kwam hierop voorbereid. Ik heb direct de stappen uitgelegd over het maken en geven van de presentatie. Na het huilen heb ik doorgevraagd over wat er was. Hij wilde het wel maken, maar kon niet zelf verzinnen wat erin moest. We hebben het toen samen voorbereid.
4. Resultaat	De wil om de presentatie te maken en te geven was steeds bij R. aanwezig. Hij was over de drempel om de presentatie te willen geven. Zijn keuze om het thuis te maken bleek geen oplossing. Daarin had ik een verkeerde inschatting gemaakt.
5. Reflectie	Terugkijkend op de situatie heb ik veel inspanning geleverd om R. te ondersteunen. Ik heb me ingeleefd en afgestemd op wat er met R. gebeurde. Belangrijk hierbij was het leiding geven en kennis hebben van ASS-kenmerken. Terugkijkend had ik hem beter moeten ondersteunen bij het tot stand brengen van zijn eigen keuzes.

Opvattingen in een leerkrachtportret

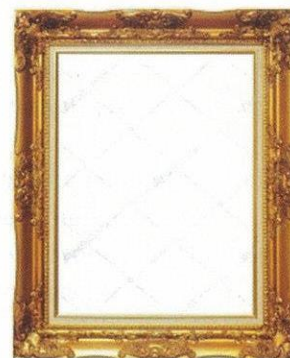
De casus R. schetst de complexiteit van autonomie-ondersteuning bij een leerling met extra ondersteuningsbehoeften. Het is belangrijk als IB'er om met leerkrachten bewust aandacht te besteden aan mogelijke eigen

mentale modellen die van invloed zijn in het omgaan met het gedrag van deze leerlingen.

In het NRO-project hebben we onze voorbeeldleerkrachten gevraagd hun opvattingen over uitdagend gedrag te beschrijven aan de hand van onderstaande vragen. Deze hebben we verwerkt in

een 'portret'. Je kunt de leerkrachten stimuleren zelf ook zo'n portret te schrijven. Het schrijven en met elkaar bespreken van een portret geeft inzicht in de mentale modellen en subjectieve concepten onder het handelen, van zichzelf en van collega's. Een leerkracht kan zich op deze manier bewust worden dat deze opvattingen de waarneming en interpretatie van het gedrag kleuren en het handelen daarop bepalen.

Een portret

1. Wat is je expertise als leerkracht in autonomieontwikkeling bij leerlingen?
2. Waarin vind je jezelf sterk als leerkracht in autonomieontwikkeling van leerlingen?
3. Wat vind jij belangrijk om te doen als er sprake is van weinig autonomie?
4. Hoe denk je dat de leerlingen jou typeren als het gaat om autonomieondersteuning?
5. Wat vind je zelf typerend voor jou als leerkracht bij autonomieontwikkeling?

Opbrengst project

De opbrengst van het NRO-project 'Passend omgaan met uitdagend gedrag. Benutten van Good Practices' is een digitale leeromgeving, waarin kaders, tools, inspiraties,

video-observaties van goede praktijken, bronnen, interviews, woordwebben, STARRS, portretten en reflecties zijn uitgewerkt met de zelfdeterminatietheorie als kader. In de tweede deelstudie van dit project zijn scholen en opleidingen actief aan de slag gegaan om de digitale leeromgeving te benutten voor scholingsdoeleinden. Op basis van hun ervaringen hebben we de leeromgeving verder verbeterd. Die biedt een inspirerende omgeving om te leren over het realiseren van de drie basisbehoeften autonomie, sociale verbondenheid en competentie. We hopen dat de leeromgeving ook voor jouw school of opleiding bijdraagt aan het passend omgaan met uitdagend gedrag, waarbij IB'ers en leerkrachten aan de hand van de ontwikkelde materialen samenwerkend en in dialoog kunnen werken aan hun professionele ontwikkeling. ■

SAMENVATTING

Dit artikel geeft een doorkijkje in het NRO-project 'Passend omgaan met uitdagend gedrag. Benutten van Good Practices'. Het project heeft geleid tot een digitale leeromgeving met de pijlers autonomie competentie en sociale verbondenheid vanuit de zelfdeterminatietheorie. Hier wordt ingezoomd op de pijler autonomie. Voor IB'ers is deze uitwerking een prima handreiking om leerkrachten te ondersteunen bij autonomie-ontwikkeling.

<https://fontys.nl/Over-Fontys/Fontys-Opleidingscentrum-Speciale-Onderwijszorg/Waarderen-van-Diversiteit/Projecten/NRO-Gedrag-en-Passend-Onderwijs.htm>
Bergh, L. van, Ros, A., (2015). *Begeleiding van actief leren*. Bussum: Coutinho.

Jimerson, S. R., Burns, M. K., & Van der Heyden, A. M. (Eds.) (2015). *Handbook of response to intervention: The science and practice of multi-tiered systems of support*. New York: Springer.

Ros, A., Castelijns, J., Van Loon, A., Verbeeck, K. (2020). *Gemotiveerd leren en lesgeven*. Bussum: Coutinho.

Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000a). *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well being*. *American Psychologist*, 55, 68-78.

Marianne den Otter is orthopedagoog en werkzaam bij Fontys Hogeschool Master Educational Needs. Zij werkt nauw samen met het werkveld rondom 'Passend Onderwijs' en participeert in diverse onderzoeksprojecten.

Anje Ros werkt als lector Goed Leeraarschap, Goed Leiderschap bij Fontys Hogeschool Kind en Educatie. Ze doet samen met scholen onderzoek naar thema's als motivatie, feedback en de school als lerende organisatie. Vanuit die rol is ze tevens academic director van de Master Leadership in Education.

TIPS

- Leer leerkrachten zorgvuldig gedrag en wel of geen autonoom handelen waarnemen, analyseren en interpreteren. Laat hen hierin samenwerken.
- Benader uitdagend of gering autonoom handelen niet als een gedragsprobleem, maar als een onderliggende ontwikkelvraag.
- Ontwikkelvragen van leerlingen zijn direct gerelateerd aan ontwikkelvragen van leerkrachten. Neem beide perspectieven mee als IB'er bij de ondersteuning.